

Особливості змісту навчального матеріалу підручника

«Українська мова. 4 клас» (автори М. Д. Захарійчук, А. І. Мовчун)

Навчальний зміст підручника «Українська мова» для 4 класу відповідає вимогам чинної програми, урахував внесені МОН України зміни в окремі розділи програми, є логічним продовженням курсу для 3 класу, а також уміщує матеріал, який забезпечує системність і наступність вивчення української мови в 5–9 класах.

Структурування навчального змісту курсу здійснено поурочно з урахуванням принципу змістового узагальнення та включає всі розділи програми.

Навчальний матеріал кожного розділу підручника подається в логічній послідовності й позначається окремими параграфами (кожен урок оформлений жовто-блакитною стрічкою). Автори підручника врахували складність теоретичного матеріалу окремих тем і саме на такі теми виділили більшу частину навчального змісту, що є дидактично виправданим.

Усі умовні позначення, що використовуються в змісті підручника та вказують на види й форми роботи, подані на окремій сторінці, а саме: тема уроку, робота в парах, робота в групах, завдання на вибір, завдання підвищеної складності, словник, домашнє завдання, уроки писемного мовлення, правила, теоретичні висновки й наукові відомості. Такі орієнтири сприятимуть ефективному використанню змістом підручника.

Відповідно до авторської концепції, яка реалізована в навчальному змісті підручників «Українська мова» для 2, 3 класів, актуальним навчальним матеріалом «Української мови» для 4 класу залишаються *текстоцентричні технології*, за основу взято роботу з текстами різних жанрів, типів і стилів. Саме такі технології забезпечать вивчення української мови на шести рівнях: фонетико-фонематичному; лексико-семантичному; словотворчому; морфемному; морфологічному та синтаксичному, що передбачено Державним стандартом. Текстоцентричні технології знаходяться в тісному взаємозв'язку з новою метою навчання української мови й розглядаються як один з її компонентів: *формування комунікативної компетентності четвертокласників*. Зазначені технології уможливають *комунікативно-діяльнісний* підхід до вивчення мови, що полягає в оволодінні мовними засобами спілкування в мовленнєвій практиці, результатом якої мають стати власні висловлювання різних жанрів, типів і стилів мовлення, що передбачено Державною програмою (с.14).

Текст, що взято за основу текстоцентричних технологій, є не тільки засобом формування *комунікативної компетентності*, а й способом збереження й передачі інформації, відображення певних соціокультурних традицій і звичаїв, виховання духовно-моральних якостей, любові до мистецтва образного слова, зразком усного й писемного зв'язного мовлення. Різноманітні тексти, об'єднані однією темою, да-

дуть змогу вчителю чітко визначити виховні цілі уроку, впливати на розвиток інтелектуальних якостей школяра, формувати патріотичні морально-етичні, екологічні переконання, а також розвивати естетичні смаки. Окрім цього, учитель має можливість розкрити красу й багатство української мови, залучити учнів до культурних надбань українського народу. Разом із тим саме текст уможлиблює *соціокультурну* та *мультикультурну* освіту четвертокласників.

Уміщені в навчальний зміст «Української мови» для 4 класу тексти сучасної дитячої української та зарубіжної літератур (поезія, дитяча періодика, твори усної народної творчості, твори про природу в різні пори року, про людей праці, твори, які утверджують добро, людяність, працелюбність, ознайомлюють із традиціями українського народу, пізнавально-розвивальні, енциклопедичні) сприятимуть засвоєнню мовних знань і формуванню мовленнєвих умінь і навичок учнів, інтеграції мови з навчальним змістом математики, природознавства, образотворчого мистецтва, трудового навчання, основ здоров'я тощо. Характерною ознакою вміщених у підручнику текстів є їх актуальність і відповідність віковим особливостям школярів. Ці тексти про вподобання однолітків, про комп'ютерний світ, спілкування в ньому, користування ноутбуком, стільниковим зв'язком, життя, звичаї та традиції народів світу, їхню культуру. Водночас велика увага приділена українознавчому аспекту. Дібрані тексти про історію України, український народ, його трагічне минуле (боротьба за волю, голодомор), сьогодення міст і сіл України, сімейні традиції українців, український національний одяг, страви; музеї, виставки театри — усе це сприятиме вихованню патріотичних, морально-етичних і світоглядних переконань, а також вивченню мови в єдності змісту й форми.

Ураховуючи вимоги програми щодо кількості слів у тексті, який повинні читати учні 4 класу за хвилину, уміщені тексти налічують від 20 до 70 слів. Методика опрацювання таких текстів вимагає від учителя застосування різних прийомів роботи, а саме: прийому перерваного тексту, читання «ланцюжком», самостійного опрацювання, читання в парах, групах тощо.

Розумінню прочитаного тексту має сприяти відповідна словникова робота, яку варто розглядати як сукупність систематичних вправ спрямованих на засвоєння учнями лексичних, граматичних, орфоепічних і орфографічних норм літературної мови. З метою засвоєння лексичного багатства мови введено рубрику «Глумачний словник». Зображення словничка, на якому написана перша буква відповідного слова, розкриває його лексичне значення, а також має пропедевтичну мету набуття вмінь роботи зі словниками. Започаткована в підручниках «Українська мова» для 2, 3 класів рубрика «Спілкуймося красно!» що підсилює мовленнєву й соціокультурну змістову лінію, сприяє засвоєнню правил морально-етичної та етикетної поведінки під час

спілкування. Постійною роботою, що забезпечує розвиток культури мовлення впродовж навчального року, є робота зі *словниковими словами програми*.

Тексти, що використовуються як дидактичний матеріал, забезпечують вивчення відповідної мовної теорії, повторення та закріплення вивченого, формування відповідних умінь і навичок.

Навчальний зміст підручника передбачає вправи на вибір, а також завдання підвищеної складності, отже, це дає можливість учителю здійснювати диференційоване навчання. Окрім цього, в інструкціях щодо виконання вправ і домашнього завдання дається вказівка на виконання завдання на вибір.

Методичний апарат підручника включає дидактично доцільну систему завдань, що мають не тільки репродуктивний, а насамперед продуктивно-творчий характер.

Мовна компетентність четвертокласників

Мовна компетентність учнів 4 класу передбачає опанування знаннями з лексики, граматики, фонетики й орфографії і включає мовні навички та уміння учнів. Мовна теорія курсу забезпечується відповідними правилами, науковими висновками, таблицями, схемами, алгоритмами, рубриками, що сприяють розвитку теоретичного мислення — доказів та умовиводів. У підручнику дотримано доцільне співвідношення теоретичного матеріалу й завдань для практичного вправлення школярів, для їхньої самостійної роботи — чітко розмежований теоретичний матеріал: у рамці з позначенням «книжка» — це правила, які дитина має глибоко засвоїти, а відомості просто в рамці — подаються лише з пропедевтичною метою, вивчення яких здійснюється практичним шляхом. Формулювання правил, обґрунтування наукових висновків, інструкцій, алгоритмів здійснено в логічній послідовності, науковому стилі з використанням наукових і спеціальних термінів, із наведенням відповідних прикладів. Мова викладу відповідає літературним нормам і доступна для учнів 4 класу. Формулювання правил супроводжується таблицями та запитаннями, що спонукають учнів до активної роботи з навчальним матеріалом й узагальнення власних висновків і перевірки їх.

Мовленнєва компетентність четвертокласників

Мовленнєва компетентність — поняття комплексне й містить систему мовленнєвих умінь сприймати та будувати усні й писемні висловлювання різних видів, типів, стилів, що слугуватимуть учням для спілкування в різних життєвих ситуаціях. Оскільки мовленнєва компетентність виявляється у виробленні вмінь користуватися мовою, багатством її виражальних засобів залежно від мети висловлювання, то навчальний процес має комунікативне спрямування. Засобами формування мовленнєвої компетентності в підручнику виступають художні тексти, провідним є метод імітації, форми — усна й писемна, види роботи — самостійна, індивідуальна, парна та колективна.

Цілеспрямоване формування мовленнєвої компетентності четвертокласників реалізується на всіх уроках української мови, а особливо на спеціальних уроках розвитку писемного мовлення (17 год), тематика яких визначена державною програмою.

Навчальний зміст підручника «Українська мова» (автори А. І. Мовчун, М. Д. Захарійчук) та «Зошита з розвитку писемного мовлення» (автор М. Д. Захарійчук) пропонує матеріал, який зорганізований у чітку систему та спрямований на формування інформаційно-змістових структурно-композиційних, граматико-стилістичних навичок четвертокласників. Результативність формування в учнів відповідних умінь значною мірою залежить від уміння вчителя правильно спланувати роботу на уроках писемного мовлення, використовуючи запропонований зміст підручника й зошита з розвитку писемного мовлення. Як зазначалося, тематика уроків розвитку писемного мовлення та результати учнівської діяльності визначені Державною програмою й включають:

- складання запитань і відповідей на задану тему;
- складання тексту-опису за змістом малюнка;
- вибірковий переказ тексту з елементами опису;
- складання письмового висловлювання за прочитаним твором;
- докладний переказ тексту за колективно складеним планом;
- складання тексту-розповіді з елементами міркування про прочитаний твір;
- складання й записування зв'язаних між собою речень, які описують зміст малюнка;
- робота з деформованим текстом: переставляння частин тексту, додавання кінцівки.

Зміст уроків писемного мовлення в підручнику подається під рубрикою «Описуємо, розповідаємо, міркуємо». До кожного уроку визначено відповідну тему, а також подано ілюстративний матеріал — предметні, сюжетні або ж серія сюжетних малюнків відповідно до змісту тексту-зразка.

Допоміжні матеріали — лексична робота, довідки, поради, цікаві факти, додаткові тексти, прислів'я, теоретичні матеріали до теми, тексти, малюнки для розфарбовування, а також тексти-зразки, подаються в зошиті з розвитку писемного мовлення.

Будуючи зв'язне письмове висловлювання, учні користуються, поперше, наявним запасом слів і відповідними граматичними вміннями, по-друге, запасом уявлень, картин із власного життя.

Якщо враховувати, що й запасу слів, і відповідних граматичних умінь для написання зв'язного письмового висловлювання в школярів недостатньо, то стає зрозумілим, що для якісної роботи їм потрібно надати текст-зразок. Як зразок готових текстів ми запропонували поетичні та прозові авторські художні твори, що дадуть змогу вчителю закріпити знання про текст, чітко визначити виховні цілі уроку, впливати на розвиток інтелектуальних якостей учнів, формувати патріотичні, морально-етичні переконання, а також розвивати естетичні